

BALOGH LÁSZLÓ LEVENTE

Katolicizmus és liberalizmus

Ernst-Wolfgang Böckenförde és a Böckenförde-diktum

A nagy keresztény egyházak többségének sokáig meglehetősen nehezebbre esett a modern demokrácia normatív alapjait elfogadni, és nem úgy tekinteni annak elveire, mint kisebbik rosszra, amit egy nagyobb rossz, a totalitárius rendszerek elkerülése miatt jobb híján szükséges elfogadni. Az alapvető teológiai megfontolások csak korlátozottan tették lehetővé minden egyén felekezettől vagy akár a vallástól független egyenlő szabadságának elgondolását és az emberi jogoknak az alkotmányos demokrácia normatív alapjaként való minden fenntartás nélküli elismerését. A liberális demokráciában egy esetleges, érdek- és értékkonfliktusok által szabdaltnak világot láttak, amely élesen szemben állt az egységességre és abszolútmra irányuló igényekkel, és ami miatt a politikának alárendelt szerepet szántak a vallással szemben. Ugyanakkor kétségtelen, hogy egyáltalán nem elhanyagolható különbségek mutatkoztak az egyes felekezeteknek a népszuverenitáson és a többségi elven nyugvó képviseleti demokráciával szembeni elfogadásában és gyakorlásában, hiszen amíg a neotomista természetjogi gondolkodás és a lutheránus rendetika egyaránt gyanakodva szemléltek a liberális demokráciát, addig a kálvinista alapokon álló protestantizmus republikánus hagyományából kiindulva meglehetősen nagy nyitottságot mutatott iránta.¹

A 20. század második feléig általánosan – és még utána is sok helyen – tartotta magát az az elképzelés, hogy a modernitás válságai, és közülük is eminensen a totalitárius rendszerek alapvetően arra vezethetők vissza, hogy a társadalom szekularizálódott és az ember végleg eltávolodott Istentől. Sokan csak azt

1 Graf, Friedrich Wilhelm: Christen im demokratischen Verfassungsstaat, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2009/14. 15.

tudták elképzelni a helyzet megoldásaként, hogy a modernitást egészében megtagadják, és a társadalmat újra szakrális alapokra helyezték. Ezek az elképzelések aztán olyan tartós vagy ideiglenes szövetségekhez vezettek az antiliberális és antidemokratikus politika, illetve a keresztény egyházak között, amelyek minden oldalon morális csóddal és politikai összeomlással végződtek. Az alapvetően gyanakvó demokrácia- és liberalizmusellenes beállítódás csak lassanként változott meg a 2. világháború utáni hidegháborús légkörben és az alkotmányos államok újjáalapításával. Ahhoz, hogy a keresztény egyházak az olyan kihívásoknak, mint az emberi jogi individualizmus és a parlamentarizmusban megnyilvánuló többségi elv, megfeleljenek, egy minden tekintetben új, a fennálló viszonyokat nemcsak elfogadó, hanem azokhoz messzemenően alkalmazkodó, azoknak valamilyen módon részévé váló politikai etikát kellett kidolgozni. Az egyházak hagyományos távolságtartásukat csak nehéz és kemény tanulási folyamat révén voltak képesek leküzdeni, de mára a legtöbb helyen a demokratikus rendszerek fontos tényezőivé és az egyéni emberi jogok szószólóivá és védelmezőivé váltak. Ennek a történelmi folyamatnak a rekonstruálására ezen a helyen nem vállalkozhatok, de egy kiemelkedően fontos mozzanataira, illetve következményeire szeretnék utalni az úgynevezett Böckenförde²-diktum³ értelmezésén és elemzésén keresztül.

A szekularizált állam

„A szabadelvű szekuláris állam olyan előfeltételekből él, amelyeket ő maga nem képes garantálni. Ez az a kockázat, amelybe a szabadság kedvéért belemegy.” Németországban ez az egyik

2 A diktum névadója Ernst-Wolfgang Böckenförde 1930. szeptember 19-én született Kasselben egy hétgyermekes család harmadik gyermekeként. Gyerekkorában elvesztette egyik lábát, ezért nem kellett frontszolgálatot teljesítenie. Az érettségi után jogot, történelmet és filozófiát tanult Münsterben és Münchenben. Aktív tagja volt a katolikus hallgatókat tömörítő szervezetnek (Kartellverband katholischer deutscher Studentenvereine). Az ötvenes években részt vett a Joachim Ritter által szervezett Collegium Philosophicum munkájában. Az úgynevezett Ritter-Iskola tagjai voltak többek között Hermann Lübbe, Odo Marquard, Robert Spaemann, Karlfried Gründer, Martin Kriele, Günter Rohmoser, Ernst Tugendhat, Willi Oelmüller. Böckenförde gondolkodására nagy hatással volt Carl Schmitt, akinek egész életművét gondozta, illetve kései műveit kiadta. Böckenförde 1964-ben habilitált Münsterben, de még abban az évben professzor lett Heidelbergben. 1969-től 1977-ig Bielefeldben, majd 1995-ig Freiburgban tanított. 1967-ben belépett a Német Szociáldemokrata Pártba, amely 1983-ban szövetségi alkotmánybírónak jelölte. Ezt a pozíciót 1996-ig töltötte be. Tagja volt az Észak-Rajna-Vesztfáliai- és a Bajor Tudományos Akadémiának. Gyakran megnyilvánult aktuális politikai és egyházi kérdésekben is. II. János Pál pápa Nagy Szent Gergely Renddel tüntette ki 1999-ben. 2012-ben tudományos művéért megkapta a Sigmund Freud Díjat. 2019. február 24-én hunyt el.

3 Az alább idézett gondolat Böckenförde-dilemmaként és Böckenförde-paradoxonként is ismert.

leggyakrabban idézett államelméleti és politikafilozófiai gondolat, amelynek népszerűségét jelzi, hogy önálló német és angol nyelvű wikipédia oldallal rendelkezik. Számtalan összefüggésben értelmezték már, hivatkoztak rá és értették félre, amikor az állam és civil társadalom, illetve azon belül az egyház viszonyával kapcsolatban megemlégték. A híres mondat először 1964-ben az Ernst Forsthoff által Ebrachban szervezett rendszeres nyári szeminárium előadásán hangozott el, és három évvel később a Forsthoff születésnapjára kiadott ünnepi kötetben látott először napvilágot. A tanulmány, amelynek utolsó részében az idézet található a *Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation*⁴ (Az állam létrejötte mint a szekularizáció folyamata) címet viseli, és azt a történelmi folyamatot rekonstruálja, amelynek során Európában a késői középkortól a 19. századig a modern állam kialakult. A címben említett szekularizáció folyamata ebben az esetben annyit jelent, hogy egy viszonylag pontosan körülírható tevékenységi terület és a hozzá kapcsolódó intézmények kikerültek az egyház felügyelete alól, és ennek nyomán megszületett az önálló világi állam, amely fokozatosan emancipálódott, és egy sajátos világi célokat megfogalmazó és követő intézmény lett belőle.⁵ Böckenförde abból indult ki, hogy az *orbis christianus*-ban a szent rend még a lét minden szféráját átfogta, politika és vallás, állam és egyház egységet alkottak, de nemcsak általánosságban, hanem az intézményekben, a törvényekben és a hétköznapi életről alkotott elképzelésekben is. A pápa és a császár nem egy elkülönült egyházi és világi rend képviselői voltak, hanem egyazon *ecclesia* tagjaiként csak hivatalaik különböztették meg őket. A rendnek nemcsak keresztény alapjai voltak, hanem maga a rend is szakrális volt. Ez az egység bomlott fel véglegesen az investitúraharcok következtében, és ettől kezdve az egyházi és világi szféra megkülönböztetése nemcsak elsőrendű politikai kérdéssé vált, hanem a világ rendjéről alkotott elképzeléseket is meghatározta. Az egyházi hivatalok viselői maguknak követelték minden szakralitással összefüggő jelenséget, és miközben kiutasították a császárt az „új” *ecclesia*-ból, hallgatólagosan elismerték annak világi szupremáciáját. Az új rend, amit a *dictatus papae* juttatott kifejezésre, nemcsak a császár deszakralizálását jelentette, hanem a politikai rend szakrális szférából való kikerülését, majd emancipálódását. A folyamat nem egycsapásra ment végbe, az *ecclesia* és az *imperium* még sokáig átfedték egymást, jóllehet a tartalom és a forma egyre kevésbé feleltek meg egymásnak. Az investitúraharc szellemi szempontból fontosabb volt, mint ahogyan történelmileg és politikailag realizálódott. A folyamat során a világi rend megszabadult ugyan közvetlen túl-

4 Böckenförde, Ernst-Wolfgang: Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation, in uő: *Recht, Staat, Freiheit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2006, 92–114.

5 Uo. 94.

világra való irányultságától, de vallásos alapjai még évszázadokig megmaradtak.⁶

Böckenförde szerint valóban új helyzet csak a reformációval bekövetkező szakadással és a nyomában kibontakozó háborúkkal alakult ki. A vallási különbségek ugyanis olyan permanens konfliktusokhoz vezettek, amelyeket csak a politika volt képes megoldani azzal, hogy a vallásos felek fölé helyezte magát, s helyreállította a békét és a biztonságot az egyének és közösségek számára. Az állam újfajta legitimitációra tett szert, amelyet immár nem az igazságból, hanem a békéből vezettek le, elismerve utóbbi primátusát az előbbivel szemben. Végleg világossá vált, hogy fegyverekkel nem lehet megszüntetni a vallási nézetkülönbségeket, és a béke önmagában véve is érték, amit csak egy háborúzó polgárok és pártok fölötti semleges instancia, a szuverén képes megteremteni. Ennek nem az a módja, hogy valamelyik párt vagy felekezet oldalára áll, hanem az, ha lemond arról, hogy az igazságról döntsön, és ennek kérdését végképp az egyházakra vagy az egyénekre bízva, miközben minden erejével megakadályozza, hogy bárki újra megzavarja a békét. Böckenförde ezzel az érveléssel Thomas Hobbest követi, akinek nyomán a szuverént azonosítja az intézményesített állammal, amely a béke és a biztonság garanciája. Az államot nem alapozhatja meg a hitből, oka és céljai tekintetében annak attól függetlennek kell lennie. Isten létét és a vallás létjogosultságát nem tagadja, de az államnak végső soron ezek feltételezése nélkül is fenn kell állnia, és be kell töltenie funkcióját.⁷

Az instituált állam megteremtését nem köthetjük egyetlen eseményhez, mert ez olyan történeti folyamat, amelynek során a régi és az új elemek sokáig egymás mellett léteztek, és csak a francia forradalom fejezte be a szekularizált állam kialakulását. Természetesen voltak mindenféle próbálkozások, amelyek a folyamatot nem akarták tudomásul venni, vagy vissza is akarták fordítani, következményeikkel pedig nem akartak szembenézni, de ennek eredményeként csak olyan pótlékok születtek, mint a trón és az oltár szövetsége, amelyek sokkal inkább szolgáltak politikai ügyek dekorációjaként, mintsem egyház és állam ügyének egyesítéseként. Böckenförde ezen nagy ívű történelmi értelmezése pontosan összefoglalja a szekularizáció folyamatát, de ha ez lenne a tanulmány egyedüli mondanivalója, akkor valószínűleg egy lenne a sok hasonló tárgyú értekezés között. Ehhez képest a tanulmány utolsó részében megfogalmazott fentebb idézett két mondat, amit általában Böckenförde-diktumnak neveznek, tulajdonképpen lazán kapcsolódik a szöveg többi részéhez, így nem csoda, hogy szinte önálló életre kelt, mind a mai napig fontos vitákat váltva ki.

6 Uo. 99.

7 Uo. 106.

A Böckenförde-diktum

A viták középpontjában a diktum helyes értelmezésének, eszmétörténeti helyének és demokraciaelméleti relevanciájának kérdései állnak, amelyek azonban nem mentesek a félreértésektől és félreértelmezésektől.⁸ Ezek általában olyasmint akartak kiolvasni a diktumból, ami abban nem volt benne, vagy eredeti szándékaival éppen ellentétes volt. Amikor a diktumot elemezzük, feltétlenül figyelembe kell venni, hogy az egy sajátos történeti kontextusban született meg, és eredeti kiindulópontja más volt, mint amit a későbbi értelmezések – jórészt kiterjesztve és módosítva annak értelmét – alkottak belőle. Maga Böckenförde arra hivatkozik a diktum kapcsán, hogy az egyrészt alapvető megfontolások összefoglalása, másrészt azonban a korszak aktuális kérdéseire reflektál, egészen pontosan a II. vatikáni zsinat döntéseire.⁹ A 20. század második felére világossá vált, hogy a keresztény állam a múlté, és a vallás már nem szolgál az állam és az egész társadalom számára összekötő kapocsként, a szekularizált államot nem bizonyos vallási vagy erkölcsi értékek, hanem azoktól független alapjogok legitimálják. Ebben a helyzetben vetődött fel megkerülhetetlenül a kérdés, hogy a keresztények általában, és különösen a katolikusok, hogyan viszonyuljanak ehhez az új politikai rendhez, és azon belül is a szabadelvű államhoz. A tanulmány utolsó része ezért értelmezhető úgy, mint a katolikusokhoz szóló felhívás, hogy a szekularizált államot immár ne távolságtartóan vagy ellenségesen szemléljék, hanem fogadják el, és tekintsék esélynek.¹⁰ Böckenförde a II. vatikáni zsinat szellemében arra utal, hogy a katolikus hit és a modern világ, különösen a szekularizált állam közötti szakadék nem áthidalhatatlan, illetve a politika és a vallás szféráit mindkettő javára össze lehet egyeztetni. A keresztény ember számára az állam nem egy ellenséges, leküzdendő vagy megdöntendő intézmény, hanem szabadságának, és azon belül vallása szabadságának esélye, amit megvalósítani és fenntartani az ő feladata is.

A diktum értelmezése körüli viták általában két álláspontra oszthatók. Egyrészt olyan nézeteknek szolgálnak alapul, amelyek a demokrácia keresztény alapjait, illetve a szekularizált állam legitimációjának vallásos előfeltételeit hangsúlyozzák. Másrészt, ezzel éppen ellentétesen, a szabadelvű jogállamot eleve szekularizált államként értelmezik, aminek alapján a vallá-

8 Vö. Ingenfeld, Martin: *Das Wagnis der Freiheit: Das Böckenförde-Diktum und seine Implikationen für eine moderne Demokratie*, http://www.gsi.unimuenchen.de/forschung/forsch_zentr/voegelin/publikationen/studierendensymposium/ingenfeld_b_ckenf_rde.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 12. 18.)

9 Gosewinkel, Dieter: „Beim Staat geht es nicht allein um Macht, sondern um die staatliche Ordnung als Freiheitsordnung“. *Biographisches Interview mit Ernst-Wolfgang Böckenförde*, in Ernst-Wolfgang Böckenförde: *Wissenschaft, Politik, Verfassungsgericht*, Suhrkamp, Berlin, 2011, 431.

10 Uo. 432–433.

sos alapokra való utalás teljes félreértésnek tűnik. Kétségtelen, hogy mindkét értelmezésben van igazság, de a hangsúly inkább azon van, hogy a diktum az istenre való utalást ugyan nem alapozza meg az alkotmányban, de a szabadelvű állam megalapozásának szükségességét, és abban a vallás esetleges szerepét nem vitathatjuk. Ezért a továbbiakban arra törekszem, hogy a Böckenförde-diktum lehető legszélesebb értelmezését adjam, és igazoljam, hogy az általában szélsőséges ellentétekként beállított értelmezések valójában nem állnak olyan messze egymástól.

Katolicizmus és liberalizmus

Kétségtelen, hogy a diktum nem hivatkozik a katolicizmusra, a kereszténységre és általában a vallásosságra sem. Csak a tanulmány címe és témája, illetve a később magától Böckenfördétől származó magyarázatok engednek a vallásos konnotációra következtetni, miközben maga a diktumban megfogalmazott gondolat szélesebb összefüggésekre utal. Böckenförde abból indul ki, hogy minden politikai berendezkedést, még a liberális, demokratikus, messzemenően szekularizált jellegűeket is megalapozó valamilyen közelebbiről meg nem határozott kötelék. Ennek tulajdonsága a homogenitás, amelyet később már csak relatív homogenitásként emleget, de igazából sehol sem fejt ki, hogy milyen területeken és milyen mértékben kell annak érvényesülnie.¹¹ Annyit állíthatunk, hogy a homogenitás ebben az esetben nem valamilyen szubsztanciális tulajdonság közösségét jelenti, hanem inkább a demokratikus rendnek elkötelezett polgárok egyneműségét, túl azok saját konkrét társadalmi és világnézeti pozícióján. A homogenitás ebben az értelemben éppen kizárja az etnikai vagy vallási/felekezeti értelmezést. A homogenitás valójában nem a pluralitás tagadása, hanem éppen abból indul ki, hogy minden plurális társadalomnak szüksége van egyesítő kötelékre. Az ilyen homogenitás csak az állam szempontjából értelmezhető, amely minden egyes polgárát egyenlőnek és szabadnak tekinti. Kétkelkedhetünk ugyan ennek létezésében és lehetőségességében, de ez a fajta homogenitás nemcsak kívánatos, hanem szükséges is a demokrácia szempontjából. Azt is mondhatnánk, hogy a liberális állam kiegészítése, amelynek feltétele az elvei és gyakorlata iránt való elkötelezettség.

A mai kor fényében azonban nem az a fő kérdés, lehetséges-e, hanem, hogyan lehetséges ilyen elkötelezettség. Ha korunk legalapvetőbb jellemzője a politikai pluralitás és a társadalmi differenciáltság, akkor milyen körülmények között lehetséges, hogy az állam egy egyesítő köteléssel rendelkezzen, amelyre egyfajta előfeltételként rá van utalva, de ő maga nem képes garantálni? Böckenförde megállapítja, hogy a szabadelvű állam nem képes

11 Ingenfeld, i. m.

garantálni saját feltételeit, még ha megteremtésüket bátoríthatja vagy bizonyos körülmények között segítheti is. Ez azonban semmilyen körülmények között nem vezethet szabadelvűségnek feladásához vagy korlátozásához. Az állam nem mondhat le az egyházakkal vagy bármilyen más civil társadalmi szerveződéssel, illetve ezek eszméivel szembeni semlegességről, mert elsődleges feladata és célja polgárai szabadságának biztosítása, ami egyébként legitimitációjának is alapja.¹² Ezek szerint nem valamilyen transzcendens rendelkezés vagy értékhierarchia az állam alapja, hanem a szabadság, amelyet minden polgárának egyenlően biztosít, és ami ezért szemükben azt elfogadhatóvá teszi. Böckenförde elutasítja, hogy bármelyik vallást az állam legitimitációjának alapjává emelje, mert az egyrészt ellentmondana a semlegességnek, másrészt erősen kétséges, hogy egy vallás plurális feltételek között a szabadelvű, demokratikus rend kizárólagos garanciájává váljon. Arról nem beszélve, hogy van a valláson kívül is számos olyan tényező, amely egy plurális társadalom szempontjából integrálólólag hat, és a társadalom összetartását garantálja. Böckenförde ennek több forrását is megjelöli, s noha a kereszténység, illetve a katolicizmus áll ugyan reflexióinak középpontjában, meggyőződése, hogy a szabadelvű demokratikus államnak szélesebb alapokon kell nyugodnia.

A Böckenförde-diktum által felvetett paradoxon abban áll, hogy az állam a szabadságjogok, különösen a lelkiismereti és a véleményszabadság elismerése és védelme révén döntően hozzájárul a társadalom differenciálódásához és pluralizálódásához, miközben bármilyen társadalmi kötelék univerzálissá tétele magát az állam szabad jellegét számolná fel. Minden olyan törekvés, amely egy transzcendens vagy erkölcsi alap megteremtésére irányul, önnön alapjainak kétségbevonásával és végül felszámolásával fenyeget. Az államnak tehát nem marad más lehetősége, mint hogy elismerje, önnön alapjainak megteremtése kívül esik saját illetékességi körén, és fennmaradása érdekében ezt el kell fogadnia.¹³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy az állam ne állhatna azon társadalmi csoportok és eszmék mellé, amelyek rendjével és alkotmányával egyetértenek, illetve azt erősítik. A politika kell hogy rendelkezzen olyan eszközökkel, amelyek a szabadelvű demokratikus alaprendet más társadalmi erőkkel együttműködve képesek stabilizálni, és szükség esetén megvédeni. De milyen lehetőségei és eszközei vannak erre a szabadelvű államnak? Böckenförde határozottan kizárja a kényszerítés lehetőségét, amely a polgárokat valamilyen erkölcs vagy eszme nevében részvételre, engedelmességre vagy az ellenállás jogáról való le-

12 Böckenförde, Ernst-Wolfgang: Der säkularisierte religionsneutrale Staat als sittliche Idee. Reinigung des Glaubens durch Vernunft, in uő: *Wissenschaft, Politik, Verfassungsgericht*, Suhrkamp, Berlin, 2011, 84–93.

13 Böckenförde, Ernst-Wolfgang: *Der säkularisierte Staat. Sein Charakter, seine Rechtfertigung und seine Probleme im 21. Jahrhundert*, Carl Friedrich von Siemens Stiftung, München, 2007, 11–41.

mondásra készítené, hiszen éppen a polgárok demokratikus meggyőződésének és elköteleződésének gyengülésével szemben nem nyúlhat a politika a kényszer eszközéhez.¹⁴ A demokrácia elvei iránti elköteleződés soha sem végleges vagy örökérvényű, ezért a gyakorlásában azt állandóan erősíteni kell, és újra kell teremteni. A szabadság és a demokrácia gyengülését nem lehet parancsra megállítani, mert az állam mindig rá van utalva polgárai jó szándékára és beleegyezésére, valamint a közösségért való cselekvés hajlandóságára, egyszóval arra, hogy a szabadságnak elkötelezzék magukat, amit azonban a politika nem kényszeríthet, nem garantálhat, legfeljebb elősegíthet. A szabadságnak való elköteleződés vagy önkéntes, vagy nem létezik.

Ennyiben tehát a demokrácia léte mindig bizonytalan. Egy állam, amely polgárai szabadságának védelmét állítja középpontba, nem létezhet azok bizalma és a politikai folyamatokban való aktív részvétele nélkül, de nem kényszerítheti arra őket, hogy jó alattvalókként egy erkölcsi rendet valljanak, és a közjóért kiálljanak. Ebben áll az a kockázat, amit az állam a szabadság garanciájáért cserébe vállal, és amit csak akkor tudna megszüntetni, ha ezzel együtt saját szabadságon nyugvó alapjait is felszámolná.¹⁵ A szabadelvű állam bizonytalanságának ellentéte mindig a zsamoktség biztomsága. Böckenförde ezt nem normatív módon gondolja el, hanem egyszerűen abból indul ki, hogy az állampolgárok államhoz való affirmatív viszonyának nincsenek biztosítékai, senkire sem lehet ráerőltetni a lojalitást, senkit sem lehet arra „kényszeríteni, hogy szabad legyen”. A szabadelvű demokratikus rend a társadalom tagjainak személyes szabadságán alapul, és az államnak nem lehet más feladata és célja, mint ennek védelme. Kétségtelen, hogy egy társadalom tagjainak arra vonatkozó hajlandósága, hogy a szabadságon alapuló közös rendjüket megvédjék, akkor derül ki, amikor egy demokratikus rend válságba kerül, vagy valamilyen autokrata kísértésnek van kitéve. Ha az állampolgárok úgy érzik, hogy a szabadságot veszély fenyegeti, akkor fokozhatják a demokrácia intézményeinek védelmét, és kiállhatnak a szabadságért. Ha ez az elkötelezettség nincs meg, akkor még az alkotmányosan és intézményileg legjobban alátámasztott demokrácia is összeomolhat, és nem lehetnek azzal kapcsolatban illúzióink, hogy ha a közszabadság elvesz, akkor előbb-utóbb a magán szabadságot is veszély fenyegeti.

14 Uo.

15 Dirsch, Felix: „...lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann”. Lesarten und Interpretationsprobleme der Böckenförde-Doktrin als eines kanonisierten Theorems der deutschen Staatsrechtslehre, *Zeitschrift für Politik*, Vol. 56, 2009/2. 139.

Keresztények a demokráciában

Végső soron Böckenförde a maga pregnánsan megfogalmazott módján azt ajánlja a keresztényeknek, és különösen a katolikusoknak, hogy mondjanak le fenntartásaikról, és váljanak a szabadelvű állam jó polgárává és támaszává. Ne szükséges rossznak tekintsek, hanem esélynek, ami mindenki számára előnyöket hozhat. A modern államot el kell oldani vallásos kötöttségeitől; állam és egyház, politika és vallás elválasztását fenn kell tartani. Böckenförde szerint a vallás instrumentalizálása a politikában szükségszerűen konfliktusokhoz vezet, amelyek már nem biztos, hogy megoldhatók a szabadelvű politika keretei között. Elismeri ugyan a kereszténység szerepét mint a politikai rendet bizonyos esetekben megalapozó konszenzus alapját, de nem gondolja, hogy a vallásnak az lenne a feladata, hogy mindezt meghatározza. Utal arra, hogy a keresztények képesek erkölcsi kereteket teremteni egy szélesebb politikai közösség számára, amelyből természetesen ők is profitálnak, de ezt nem lehet kötelező érvényűvé tenni a szabadság rovására.¹⁶ Böckenförde szándékosan nem a kereszténységen vagy a természetjogon alapuló állam eszméjét hirdeti, és nem az államot akarja közelebb vinni a kereszténységhez, hanem éppen fordítva, a keresztényeket akarja meggyőzni a szabadelvű demokratikus állam önértékéről.¹⁷ Számára a többségi elv a demokrácia velejárója, és nem hajlandó azt teológiai igazságokra való hivatkozással elutasítani. A teológiai igazságoknak természetesen megvan a maguk helye, de ezek nem elégségesek a demokrácia elvetéséhez.

Az egyházak számára a legkézenfekvőbb minden keresztény államra vonatkozó hamis vággal és reménnyel szembenézve az állam vallásokkal szembeni semlegességét elismerni, és abban nem veszteséget látni. A szekularizáció révén ugyanis az egyház is megszabadul az állami paternalizmustól és a politika ránehezedő terhétől, így nem kell beszűkülnie, nem kell vállalhatatlan kompromisszumokba belemennie, hitével ellentétes intézkedéseket helyeselnie, hanem követheti saját hitelveiből fakadó etikáját mindaddig, amíg az a törvényekkel nem ütközik. Ha a modern társadalomban a keresztény egyházak meg akarnak felelni a kor különböző kihívásainak, akkor gyakran fel kell vállalni az állammal és politikájával szembeni kritikát vagy a tiltakozást is. Aki ezt nem akarja tudomásul venni, az kénytelen azzal szembesülni, hogy az egyház az állam egyre jelentéktelenebb díszévé válik, és valójában olyasmire nyújt díszletet, ami hitével alapjában véve ellentétes. Állam és egyház összefonódása egy alapvetően szekularizált társadalomban végső soron mindkét szférát megrontja. Az állam feladata, hogy az egyházak szabad működését garantálja, de az egyházaknak tartózkodniuk kell attól,

¹⁶ Böckenförde: *Der säkularisierte Staat*, i. m.

¹⁷ Gosewinkel, i. m. 431.

hogy a politika eszközévé váljanak, különben hiteltelenséggel és társadalmi eljelentéktelenedéssel fizetnek. Ugyanakkor félreérténénk a helyzetet, ha a két szféra elválasztását valamiféle ellenséges viszonyként értelmeznénk. Nincs értelme a kereszténységet és a demokráciát, a katolicizmust és a liberalizmust egymás ellentétének feltüntetni, vagy egymás ellen kijátszani, ugyanis a liberális demokráciának nem a keresztény demokrácia az ellentéte, hanem a zsarnokság. A kettő viszonya ma sokkal inkább komplementer, mint bármikor korábban: a keresztény vallások megfogalmazhatnak erkölcsi normákat a demokrácia számára, az állam pedig segítséget nyújthat az egyház küldetésének keresztülvitelében úgy, hogy közben mindkettő tiszteletben tartja a másik határait és elveit, illetve a szabadság feltételeit az együttélés egyetlen lehetséges keretének tekinti. Állam és egyház együttműködését csak úgy lehet elképzelni, ha az a szabadelvű demokratikus rend fenntartására és megerősítésére irányul, különben elvesz közös rendünk alapja, a szabadság.